

Досвід ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів

У статті висвітлюється досвід ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи в Україні з 1990 по 2010 роки, визначаються позитивні та негативні тенденції.

Ключові слова: професійна підготовка, ступенева підготовка вчителя.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Ураховуючи загальноосвітні тенденції до зміни основної парадигми освіти, створення нової педагогіки, орієнтованої на особистість, проблема освіти і виховання вчителів нової генерації, зокрема початкової школи, виходить у розряд найбільш пріоритетних. Учителі нової генерації повинні бути фахівцями високого ґатунку, вихованими на найкращих здобутках світової й вітчизняної педагогічної думки. Тому проблема підвищення якості вищої педагогічної освіти знаходиться зараз в епіцентрі уваги освітян і суспільства загалом.

Серед стратегічних завдань реформування вищої педагогічної освіти чільне місце займає завдання щодо переходу до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, яка дасть змогу задовольняти потреби і можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівнів за бажаним напрямом відповідно до її здібностей. Згідно з Законом України „Про вищу освіту” (1996 р.) ступенева освіта майбутніх учителів передбачає послідовну професійну підготовку у вищих педагогічних навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями „молодший спеціаліст”, „бакалавр”, „спеціаліст”, „магістр”, кожен з яких розглядається як окремо завершений її цикл. В.Г.Кремень, С.М.Николаєнко, М.Ф.Степко та ін. зазначають, що гармонійне поєднання чотирьохступеневої структури вищої педагогічної освіти, яка відповідає неповному, базовому та повному рівням вищої освіти та професійної підготовки за чотирьохрівневою структурою, яка відповідає освітньо-кваліфікаційним рівням молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра, є найбільшим надбанням національної системи вищої освіти, гарантією її адаптації до мінливих соціально-економічних реалій і потреб суспільства у довгостроковій перспективі та широкому розумінні, а також до освоєння нової моделі освіти – освіти протягом усього життя [1].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми... Науковцями проведено низку досліджень, у котрих розглядалися різні аспекти професійної підготовки фахівців в умовах ступеневої освіти: методологічні основи ступеневої професійної підготовки фахівців у системі неперервної професійної освіти (С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кремень, Н.Ничкало та ін.); специфіка ступеневої освіти за рубежом і в Україні (Н.Абашкіна, В.Козаков, Т.Кошманова, А.Новіков, Л.Пухова та ін.); організаційні умови ступеневої професійної освіти (І.Богданова, Г.Козлакова, В.Луговий, П.Сікорський та ін.); теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів (Ю.Чабанський, В.Бондар, О.Дубасенюк, М.Князян, Н.Кузьміна, В.Сластьонін, Г.Троцько та ін.). Однак проблема ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи ще недостатньо досліджена.

Формулювання цілей статті... Сьогодні, коли педагогічний загал обговорює проект нового Закону України „Про вищу освіту”, в якому передбачено значні зміни в структурі вищої освіти, вважаємо доцільним проаналізувати досвід ступеневої підготовки майбутніх учителів, зокрема початкової школи, з 1990 по 2010 роки, визначити позитивні та негативні тенденції та виокремити шляхи модернізації професійної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу... У нашій країні за останні десять років, як зазначає М.Євтух, відбулися значні позитивні зміни в системі вищої ступеневої педагогічної освіти: виконано значну частину програми оптимізації мережі вищих педагогічних закладів освіти I – II рівнів акредитації, деяка частина з них стала структурними підрозділами закладів вищих рівнів акредитації – інститутів, академій та університетів; з’явилися нові вищі педагогічні навчальні заклади III – IV рівнів акредитації. За цей період більш як на третину розширився студентський контингент університетів, академій та інститутів. Розроблені державні стандарти вищої освіти. Відповідно до настанов Міністерства освіти і науки України та науково-методичних рекомендацій АПН України створено навчально-наукові комплекси за схемою „учень – студент – молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр”. Це, на думку М.Євтуха, зумовлює якісний добір майбутніх фахівців, суттєве зменшення дублювання навчального матеріалу, розвантаження від надмірної довідково-описової інформації, раціональне використання часу для самопідготовки та саморозвитку студентів [2].

За нашими дослідженнями, одним із перших (1994 р.) запровадив ступеневу підготовку фахівців Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського. На базі університету створений Південноукраїнський навчальний комплекс „Педагог”, до якого увійшли 20 навчальних закладів, серед яких – 2 дитячі дошкільні, 10 гімназій та шкіл, 5 педагогічних училищ, 1 професійно-технічне училище, дитячий центр „Молода гвардія”. Створення центру дало змогу якісно поліпшити набір абітурієнтів та вирішило питання бази педагогічної практики для студентів

університету. Фахівців готують за експериментальними планами. Студент має змогу обирати різні алгоритми набуття фаху відповідно до кваліфікаційних рівнів: „молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст, магістр”. Зокрема, на рівні бакалаврату студент має змогу перейти до класичного університету, якщо під час навчання він змінює наміри щодо обрання професії вчителя; на рівні спеціаліста є можливість навчатися одночасно за двома спеціальностями; а на рівні магістратури можливим є отримання двох типів кваліфікації („Магістр педагогічної освіти” і „Магістр-дослідник”) та розглядається перспектива запровадження 1,5–2-річного терміну навчання у магістратурі з метою присвоєння кваліфікації викладача або вчителя з другої спеціальності. У Південноукраїнському державному університеті імені К.Д.Ушинського ведеться робота з оптимізації навчального процесу: зменшено кількість аудиторних занять з метою заміни репродуктивних форм навчальної діяльності на творчий самостійний пошук студентами нових знань; навчальні плани розширені завдяки введенню спецкурсів та спецсеминарів, що створює умови для диференціації та індивідуалізації навчання; започатковані експериментальні авторські курси, які дають змогу вдосконалювати й майстерність самих викладачів; з метою збільшення теоретичної підготовки практикується проведення третього літнього семестру [2].

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова перейшов на ступеневу систему підготовки педагогічних кадрів у 1999 році. На сьогодні в університеті завершено розробку освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм підготовки фахівців для трьох освітньо-кваліфікаційних рівнів: „бакалавр”, „спеціаліст”, „магістр”. Запроваджені навчальні плани нового покоління та розроблені на їхній основі навчальні програми дали змогу оптимізувати навчальний процес і створити умови для якісної апробації державних стандартів вищої освіти. Запроваджена програма однорічної магістерської підготовки та розробляються плани півтора та дворічної підготовки магістрів, що створить умови для суттєвого розширення освітніх і кваліфікаційних можливостей магістерського рівня фахової підготовки педагогів. Постійно ведеться робота з оновлення науково-методичного забезпечення навчального процесу: розроблено „Положення про магістерську підготовку в НПУ імені М.П.Драгоманова”, „Положення про педагогічну практику бакалаврів”, методичні рекомендації з написання магістерських робіт, програми педагогічних практик магістрантів, підготовлено та видано методичні посібники [2].

Тернопільський державний педагогічний університет імені В.Гнатюка здійснює ступеневу професійну підготовку педагогів у формі системи „учень– студент – молодший спеціаліст – бакалавр – спеціаліст – магістр”. При університеті створено навчально-науковий комплекс, до якого належать обласний педагогічний ліцей, Кременецький обласний комунальний гуманітарно-педагогічний інститут, Чортківське педагогічне училище та Тернопільський обласний інститут післядипломної освіти. Створений факультет довузівської підготовки дає змогу підвищити рівень готовності майбутніх студентів до оволодіння професією вчителя. У Тернопільському державному педагогічному університеті розроблені інтегровані навчальні плани, що забезпечують послідовність та узгодженість між різними ступенями фахової підготовки педагогів. Розроблена освітньо-професійна програма підготовки магістрів, що передбачає поглиблення наукової підготовки та набуття спеціальних знань і досвіду інноваційного характеру. В основу структурно-логічних схем підготовки фахівців, запроваджених в університеті, покладено такі принципи: випереджувального навчання, неперервності, послідовності та наступності навчання [2].

Заслуговує на увагу досвід Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, яка одна із перших в Україні запровадила чотирьохступеневу підготовку майбутніх учителів початкових класів на основі базової загальної середньої освіти (9 класів). Так протягом перших 4 років студенти здобувають ОКР „молодший спеціаліст”. За цей період майбутні учителі початкових класів оволодівають основами соціально гуманітарних, психолого-педагогічних і фахових знань, спеціальними вміннями та навичками їх практичного застосування для вирішення типових професійних завдань, що передбачені для посад учителів.

Далі студент може продовжити навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем „бакалавр”. Термін навчання становить 1 рік, протягом якого майбутній фахівець оволодіває фундаментальними соціально-гуманітарними, психолого-педагогічними та фаховими знаннями, здобуває вміння і навички для здійснення навчально-виховного процесу в закладах освіти і здатність вирішувати типові професійні завдання, передбачені для посад педагогічних працівників.

Повну вищу освіту студент може здобути, провчившись ще 1 рік за освітньо-кваліфікаційним рівнем „спеціаліст”. По закінченні цього ступеня навчання навчальний заклад випускає майбутнього вчителя, який оволодів фундаментальними психолого-педагогічними та фаховими знаннями, пройшов методичну та практичну підготовку; набув досвіду вирішення складних професійних завдань, передбачених для посад педагогічних працівників.

При бажанні, студент може продовжити навчання на базі освітньо-кваліфікаційного рівня „спеціаліст” за освітньо-кваліфікаційним рівнем „магістр”. Термін навчання складає 1 рік, після чого

навчальний заклад випускає фахівця, який оволодів поглибленими фундаментальними психолого-педагогічними та фаховими знаннями інноваційного характеру, набув досвіду застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних педагогічних і науково-дослідницьких знань в галузі середньої і вищої освіти. Особи, які пройшли магістерську підготовку за науково-педагогічним спрямуванням, здобувають кваліфікацію „Магістр педагогічної освіти” за спеціальністю „Початкове навчання”.

Окрім того, відповідає принципам наступності, послідовності та науковості організація різних видів педагогічної практики на чотирьох освітньо-кваліфікаційних рівнях. Кожен вид практики передбачає виконання дослідницьких завдань, що сприяє розвитку у студентів навичок самостійності, креативності та науково-дослідної роботи. Відповідно підготовлені методичні рекомендації з різних видів педагогічної практики за кожним освітньо-кваліфікаційним рівнем.

Також у структурі закладу функціонує регіональна лабораторія професійної ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України [3].

Певний досвід ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи накопичений у Харківському державному педагогічному університеті імені Г.С.Сковороди, Ніжинському державному педагогічному університеті імені В.М.Гоголя, Вінницькому державному педагогічному університеті імені М.М.Коцюбинського, Житомирському державному університеті імені І.Я.Франка, Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Г.С.Сковороди та в інших вищих навчальних закладах.

Вивчення Закону України „Про вищу освіту”, Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) та педагогічного досвіду показало, що ступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів здійснюється за такою структурою (рис. 1).

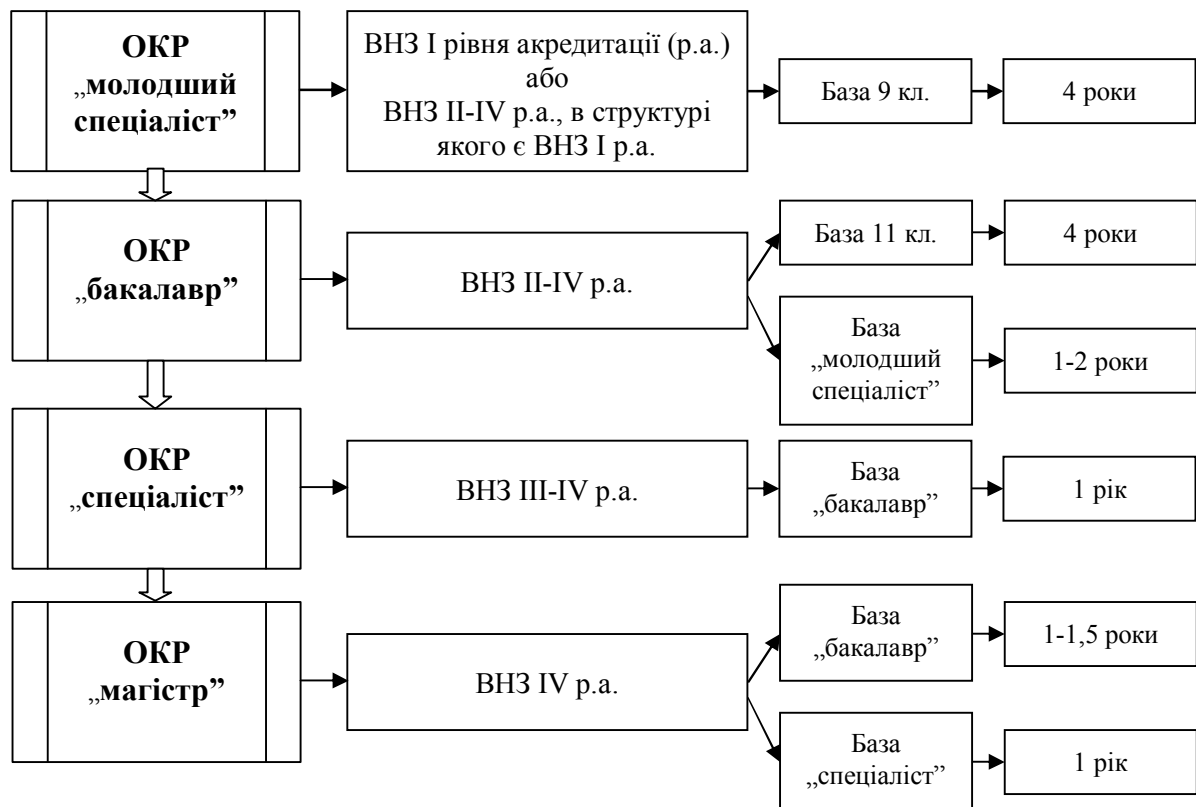

Рис. 1. Структура ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів

Таким чином, аналіз педагогічного досвіду засвідчив переваги ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи, серед яких варто виділити мобільність та гнучкість. Так рівень бакалавра, наприклад, забезпечує базову вищу освіту. В разі життєвої та професійної переорієнтації студент має змогу здобути рівень спеціаліста і магістра з іншого профілю в іншому вищому навчальному закладі. Ступенева професійна підготовка сприяє розвантаженню навчальних програм, особливо в умовах створення комплексу (школа, педучилище, коледж, педагогічний університет або академія). Це вивільняє час для самостійної роботи, саморозвитку та самовиховання студентів. Особливе значення ступенева професійна підготовка має на регіональному рівні у забезпеченні кадрами різних ступенів

підготовки відповідних навчально-виховних закладів певного регіону. Право готувати магістрів у неklasичних університетах дає їм можливість забезпечити свої власні потреби в науково-педагогічних кадрах. Водночас педагогічний комплекс „школа – ліцей, гімназія – університет” сприяє ефективній профорієнтації майбутніх спеціалістів, особливо коли це стосується педагогічної професії, зокрема професії вчителя початкової школи.

Проте поряд із позитивними змінами, які відбуваються на державному та регіональному рівнях, існує низка труднощів, чимало невирішених проблем та суперечностей у впровадженні системи ступеневої підготовки вчителів, зокрема початкових класів. Це насамперед проблема наступності в педагогічній освіті (змісту, методів, форм). Аналіз навчальних планів та програм вищих педагогічних навчальних закладів факультету „Початкове навчання” показав, що існує дублювання назв навчальних предметів у підготовці молодших спеціалістів та бакалаврів, зокрема таких, як дидактика, теорія виховання та методика виховної роботи, методика викладання математики, методика викладання української мови; дублювання назв навчальних предметів у підготовці бакалаврів та спеціалістів, зокрема таких, як сучасна українська мова з практикумом, етика та естетика, релігієзнавство. Це зумовлює повтор змісту навчального матеріалу у програмах відповідних курсів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях.

Окрім того, частина студентів, які навчаються у педагогічних університетах та академіях, мріють не про педагогічний фах, а про диплом про вищу освіту. Соціологічні дослідження студентської аудиторії педагогічних навчальних закладів та молодих учителів, проведені Інститутом соціальної та політичної психології АПН України, свідчать про те, що мотивація опанування професії вчителя та роботи за фахом є доволі низькою. Зокрема, за даними всеукраїнського опитування, лише 55,8% студентів обрали педагогічний навчальний заклад тому, що мріють бути вчителями; тільки 53,5% студентів планують працювати за фахом [2].

Суттєвої оптимізації та модернізації потребують організація, змістове та методичне забезпечення навчального процесу в педагогічних навчальних закладах. Наприклад, за даними вищезазначеного соціологічного опитування, з 1000 респондентів на запитання „Чи цікаво Вам вчитися?” лише 22,7% опитаних відповіли „так”, а 73,3% – „ні”. На запитання „Що потрібно змінити у навчально-виховному процесі Вашого навчального закладу?” відповіді розподілились так: збільшити кількість професійно орієнтованих дисциплін та кількість годин на їх вивчення – 60,7%; збільшити час для самостійної роботи – 20,8%; підвищити кваліфікацію викладачів – 18,5%; удосконалити форми контролю знань – 11,3% [2].

У системі ступеневої підготовки педагогів бракує досвіду науково-дослідної роботи з методичного забезпечення підготовки фахівців на кожному з етапів. Зокрема, не вдалося усунути дублювання в підготовці бакалаврів і магістрів. Не всі кафедри чітко визначили свою роль на кожному з етапів у підготовці фахівців.

Отже, ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи потребує якісного оновлення. Насамперед потрібно спрямувати зусилля академічних установ та вищих навчальних закладів на суттєве оновлення навчальних планів та програм щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів, уникаючи дублювання навчальних дисциплін відповідно до кожного освітньо-кваліфікаційного рівня; на оновлення змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, враховуючи дані сучасних людинознавчих наук, відповідно до ступеня підготовки спеціаліста. Слід, на думку М.Євтуха, узгодити навчальні програми педагогічних навчальних закладів з метою надання можливості випускникам педучилищ і педколеджів навчатися з 2-го чи 3-го курсу в університеті, що підніме престиж не тільки цих закладів, а й педагогічної професії в цілому. У науково-педагогічних виданнях України започаткувати регулярне висвітлення питань ступеневої професійної підготовки педагогічних кадрів та набутого досвіду. Ступеневість фахової підготовки педагога, стверджує М.Євтух, слід розглядати ширше, з обов'язковим залученням до цієї системи післядипломної освіти з огляду на часову динамічність змісту й методів реалізації діяльності вчителя. Післядипломна освіта може слугувати однією з організаційних форм набуття кваліфікаційного рівня „магістр”. Вчений зазначає, що зважаючи на запровадження магістерської підготовки, потрібно перебудувати аспірантуру. Зокрема, загальнотеоретичну роботу, педагогічну практику слід зосередити на етапі підготовки магістрів, надавши можливість аспірантам більше уваги і часу приділяти дослідженню обраної проблеми та опануванню методологічних засад у певній галузі науки. Також М.Євтух вважає, що кожній кафедрі університету слід чітко визначити своє місце і роль у підготовці як бакалаврів, так і магістрів. У вищих педагогічних навчальних закладах необхідно ввести, як і було раніше, наскрізну педагогічну практику студентів, починаючи з 1-го курсу і до 5-го, яка передбачає безперервність і послідовність її проведення у процесі здобуття достатнього для професійної діяльності обсягу знань і вмінь відповідно до кваліфікаційної характеристики фахівця певного освітньо-кваліфікаційного рівня. Залучення студента до неперервної практики в закладах освіти з 1-го курсу, на думку вченого,

максимально сприятиме розв'язанню цієї актуальної соціально-педагогічної проблеми, визначеної серед пріоритетних завдань державної програми „Вчитель” МОН та АПН України [2].

Висновки... Вивчення досвіду ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи переконливо засвідчив створення вітчизняною вищою школою гнучкого механізму ступеневої підготовки. Однак вдосконалення потребує технологія такої підготовки: мотиваційний, змістовий та операційно-діяльнісний компоненти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін. ; за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
2. Євтух М. Науково-організаційні проблеми ступеневої професійної підготовки педагогів / М. Євтух // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2005. – Вип. 19, ч.1. – С. 3–8.
3. Історія Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії в особах / за заг. ред. В. Є. Береки. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2006. – Т. 1. – 356 с.

Анотація

О.Л.Шквыр

Опыт ступенчатой подготовки будущих учителей начальных классов

В статье описывается опыт ступенчатой подготовки будущих учителей начальной школы в Украине с 1990 по 2010 годы, раскрываются позитивные и негативные тенденции.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, ступенчатая подготовка учителя.

Summary

O.L.Shkvyr

Experience of the Stage Preparation of the Future Primary School Teachers

The experience of the stage preparation of the future primary school teachers in Ukraine since 1990 till 2010 is described in the article, positive and negative tendencies are revealed.

Key words: professional preparation, stage preparation of a teacher.

Дата надходження статті:

„10” лютого 2011 р.

УДК 37.013.42.001(045)

І.М.ШОРОБУРА,

доктор педагогічних наук, професор;

М.М.ВОРНИК,

аспірантка

(м.Хмельницький)

Теоретичні аспекти соціально-педагогічної роботи

У статті уточнено сутність дефініцій „соціальна робота”, „соціально-педагогічна діяльність”, „соціально-педагогічна робота”. Визначено мету, об'єкти та суб'єкти соціально-педагогічної роботи. Виділено і охарактеризовано основні її принципи: принцип компетентності суб'єктів соціально-педагогічної роботи, принцип індивідуально-гуманістичного підходу, принцип системності та конфіденційності.

Ключові слова: соціальна робота, соціально-педагогічна діяльність, соціально-педагогічна робота, принципи соціально-педагогічної роботи.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Соціально-педагогічна діяльність як складова педагогічної діяльності повинна стати невід'ємною складовою фахової підготовки майбутнього педагога, оскільки за вимогами системи освіти сучасного суспільства саме система соціально-педагогічної роботи з надання допомоги особі, яка цього потребує, реалізовує можливості соціуму у допомозі, захисті та підтримці її громадян.

Актуальним є соціально-педагогічний патронаж у системі освіти, який сприяє взаємодії суспільства, навчальних закладів та сім'ї у вихованні дітей, їх соціалізації, забезпечує консультативну допомогу батькам чи особам, що їх замінюють [3].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Поняття „соціальна робота” як професійна діяльність визначають Ю.В.Василькова, Т.А.Василькова, М.П.Лукашевич, І.І.Мигович, А.В.Мудрик; як діяльність із надання допомоги (О.Г.Карпенко, С.В.Тетерський, Е.І.Холостова); як наукову та практичну діяльність (Л.Т.Тюптя, І.В.Іванова, Т.В.Семигіна, І.І.Мигович). Соціально-педагогічну діяльність, як різновид професійної діяльності трактують О.В.Безпалько, М.А.Галагузова, С.С.Пальчевський, Л.І.Буніна; як галузь соціального життя та діяльність із надання допомоги людині (Т.Ф.Алексеєнко, А.Й.Капська). Мету соціально-